

Ameryka Łacińska, 3-4 (113-114) 2021
ISSN 1506-8900; e-ISSN 2081-1152
CC-BY-SA

Stanisław Kosmynka
Uniwersytet Łódzki
e-mail: skosmynka@uni.lodz.pl

*Latin Kings, Trinitarios, Dominican Don't Play, Ñetas –
zagrożenie ze strony gangów latynoamerykańskich
w Hiszpanii*

*Latin Kings, Trinitarios, Dominican Don't Play, Ñetas –
the threat of the Latin gangs in Spain*

Artykuł nadesłany: 7 września 2021
Wersja ostateczna: 5 listopada 2021
DOI: 10.7311/20811152.2021.113.114.01

Streszczenie: Artykuł przedstawia wyzwania dla bezpieczeństwa miast hiszpańskich, wynikające z obecności latynoskich gangów ulicznych. Ukazuje mechanizmy funkcjonowania grup uznawanych w 2019 r. za najbardziej niebezpieczne: Latin Kings, Trinitarios, Dominican Don't Play oraz Ñetas. Artykuł przybliża okoliczności powstawania i rozwoju zbiorowości tego rodzaju w pejzażu miejskim Hiszpanii. Prezentuje zarazem uwarunkowania społeczne, wpływające na problem istnienia tych gangów oraz stanowi refleksję nad najważniejszymi kierunkami działań, podejmowanymi w celu zniwelowania płynących stąd zagrożeń. Głównym wnioskiem, wynikającym z artykułu, jest stwierdzenie, że w procesie krystalizacji gangów i subkultur przemocy w Hiszpanii kluczowe znaczenie spełniają czynniki więziotwórcze i tożsamościowe, a także wyzwania społeczno-ekonomiczne, dotyczące szczególnie mocno wielu młodych ludzi – w tym przypadku osób wywodzących się ze środowisk imigranckich.

Słowa kluczowe: Hiszpania, gangi latynoamerykańskie, imigracja, bezpieczeństwo, przestępczość, tożsamość.

Abstract: The main purpose of the paper is to analyse the phenomenon of the Latin street gangs in Spain. In 2019 the most dangerous groups were: Latin Kings, Trinitarios, Dominican Don't Play and Ñetas, that is why they were chosen as the exemplification of the problem analysed in the article. It shows mechanisms and manifestations of some activities of the street gangs, emphasizing the significance of identity and a sense of belonging that are crucial to understand why some young people decide to join these criminal groups. The paper is also focused on the most important programmes and initiatives implemented by the Spanish local and central authorities to face these challenges. The main finding of this study recognizes that social and

economic factors as well as the importance of identification and belonging are very important for the emergence of the street gangs in Spain formed mostly by young immigrants from Latin America.

Keywords: Spain, Latin American gangs, immigration, security, criminality, identity.

Wprowadzenie

Fenomen istnienia gangów miejskich, grupujących w swych szeregach osoby bardzo młode, stanowi wyzwanie dla bezpieczeństwa obywateli wielu państw, czego najbardziej wyrazistym przykładem jest aktywność środkowoamerykańskich nowoplemiennych subkultur przemocy (*maras, pandillas*), pozostających tak często w relacji symbiotycznej z sieciami przestępczości zorganizowanej, czerpiącymi profity z obrotu substancjami psychoaktywnymi, handlu ludźmi itp. Problem ten narasta, choć rzecz jasna w mniejszej skali, również w Europie, czego egzemplifikacją jest wyodrębnienie się tego typu grup przestępczych w hiszpańskich miastach, szczególnie w Madrycie i Barcelonie. W 2019 r. szacowano ich liczbę na terenie Hiszpanii na około 400, z czego w samej tylko stolicy należało do nich co najmniej 1200 osób (El mapa de las bandas..., bd.). Dane te obrazują, jak niebagatelny jest to problem, wymagający wdrożenia kompleksowych rozwiązań prewencyjnych i zaradczych.

W niniejszej analizie gang jest wspólnotą rozumianą w ujęciu zaproponowanym m.in. przez Malcolma Kleina, Franka Weermana i Terrence'a Thornberry'ego jako trwale istniejąca zbiorowość o charakterze terytorialnym, złożona z osób młodych (5-35 lat) obojga płci, dla których realizacja praktyk kryminalnych stanowi istotny element tożsamości (Klein, Weerman, Thornberry, 2006: 418). Pojęcie „gang uliczny” odnosi się do grupy jednostek, względnie – co istotne w rozróżnieniu formacji charakterystycznych dla tego kręgu kulturowego – sieci łączącej różne grupy działające w przestrzeni miejskiej, których członkowie w sposób trwały zaangażowani są w działalność sprzeczną z prawem. Należy jednocześnie zaakcentować mnogość ujęć konceptualnych terminu „gang uliczny”, które pod wieloma względami są ze sobą zbieżne, choć zawierają pewne różnice w zakresie doprecyzowania tego pojęcia i wyszczególniania elementów określających ich specyfikę. Tak np. Concepción Rodríguez González del Real zwraca uwagę na wieloznaczność tego terminu, wskazując zarazem następujące cechy charakterystyczne zbiorowości określanych tym mianem (Rodríguez González del Real, 2010: 53):

- średnia wieku ich członków oscyluje w granicach 12-24 lata;
- tworzą je chłopcy i młodzi mężczyźni (płeć żeńska stanowi zaledwie ok. 10% tych grup);
- jedynie ok. jednej trzeciej z nich istnieje dłużej niż rok;
- ważnymi elementami funkcjonowania grup jest konflikt z prawem i „poszukiwanie zachowań ryzykownych”;
- większość gangów ma charakter miejski, terytorialny; określa je struktura hierarchiczna, w ramach której szczególne znaczenie ma status przywódcy;
- przynależność do nich warunkuje spełnienie określonych warunków, w tym też często zaliczenie rytuałów inicjacyjnych;
- często grupy są silnie zantagonizowane, co przejawia się we wzajemnej wrogości, prowadzącej do ataków i celebrowania form zemsty za przeciwnikach.

Istnienie tego typu organizacji charakteryzuje wiele obszarów miejskich, czego dobitnym przykładem są państwa Ameryki Łacińskiej, których wiele od lat boryka się z nierozwiązanym problemem przemocy miejskiej i przestępczości zorganizowanej. Trzeba podkreślić, że dla przynależących do gangów wielu młodych ludzi zbiorowości te spełniają ważne znaczenie identyfikacyjne i zarazem zaspokajają potrzeby afektywne, o czym mowa dalej. Podobne próby definicyjne pojawiają się w wielu opracowaniach w odniesieniu do środkowoamerykańskich grup kryminalnych, określanych jako *maras* i *pandillas* (García Bravo, 2013: 12; Medina, Mateu-Gelabert, 2017: XXVIII). Życie wewnątrz tej swoistej subkultury przestępczej, jaką jest gang, prowadzi do ukształtowania osobowości dewiacyjnej w sensie wtórnym, utrwalającej i wzmacniającej zachowania antynormatywne, o czym pisał m.in. amerykański socjolog Edwin Lemert (Lemert, Winter, 2000). Inni autorzy zwracają uwagę na teorię subkultur, odwołującą się do klasycznej koncepcji Roberta Mertona, dotyczącej napięć aksjonormatywnych i zachowań dewiacyjnych w kontekście wycofania i buntu (Bismarck Castro Ortiz, 2013: 61-62). Ujęcie to akcentuje rolę anomii oraz znaczenie postaw antyspołecznych, implikujących kontestowanie istniejących zasad i reguł ładu społecznego, prowadzących w konsekwencji do substytucji norm w ramach środowiska przestępczego, bardzo silnie wiążących członków tych zbiorowości.

Artykuł podejmuje problematykę obecności latynoskich gangów ulicznych w miastach Hiszpanii. Koncentruje się na ukazaniu mechanizmów funkcjonowania grup uznawanych w 2019 r. za najbardziej niebezpieczne – Latin Kings, Trinitarios, Dominican Don't Play oraz Ñetas. Celem rozważań jest przybliżenie czynników sprawczych powstawania i zasad funkcjonowania zbiorowości tego rodzaju w pejzażu miejskim Hiszpanii. Artykuł przedstawia determinanty spo-

łeczne, określające problemy związane z obecnością tych gangów oraz podejmuje refleksję nad najważniejszymi kierunkami działań, wdrażanymi w celu zniwelowania, przynajmniej częściowego, tych wyzwań. Główną tezą artykułu jest stwierdzenie, że w mechanizmach krystalizacji gangów i subkultur przemocy w Hiszpanii, podobnie jak w wielu regionach Ameryki Łacińskiej, ważną rolę spełniają spajające te zbiorowości czynniki więziotwórcze, a także wyzwania społeczno-ekonomiczne, dotyczące szczególnie mocno wielu młodych ludzi – w tym przypadku imigrantów.

Metodologia badań nad przestępczością oraz jej mechanizmami implikuje konieczność doboru interdyscyplinarnego wachlarza metod. W niniejszych rozważaniach pomocna okazała się integracja metody historycznej – szczególnie w kontekście uchwycenia relacji przyczynowo-skutkowych zaistnienia określonych mechanizmów – oraz systemowej, pozwalającej na ujęcie omawianych zagadnień jako zespołu elementów, w ramach którego uwaga skupia się zarówno na ich częściach składowych, jak i wzajemnych powiązaniach. Dotyczy to ukazania procesów sprzyjających wyodrębnieniu się grup kryminalnych, często o charakterze transnarodowym, a także przedstawienia ich *modus operandi*.

Problem istnienia gangów latynoamerykańskich w Hiszpanii oraz generowanych przez nie wyzwań dla bezpieczeństwa publicznego jest zjawiskiem stosunkowo nowym, stąd też w zasadzie w polskim piśmiennictwie rzadko pojawia się ten temat. Analizują go w swych publikacjach autorzy hiszpańskojęzyczni, m.in.: Concepción Rodríguez González del Real, Luca Giliberti, María Jesús Martín, José Manuel Martínez, Alberto Rosa, Emilio Sánchez de Rojas Díaz, Leanid Kazyrytski.

Mechanizmy formowania się gangów latynoamerykańskich w miastach hiszpańskich

W drugiej dekadzie XXI w. w Hiszpanii sygnalizowano istnienie grup przestępczych, złożonych w dużym stopniu z imigrantów latynoskich (Bismarck Castro Ortiz, 2013: 63), choć pierwsze alarmujące informacje dotyczące tego problemu pojawiły się już w 2003 r. Były one spowodowane nakreślającą się spiralą przemocy w Madrycie, której sprawcami byli głównie młodociani imigranci z Ameryki Łacińskiej. Największy rozgłos zyskały m.in. organizacje: Latin Kings, Trinitarios, Dominican Don't Play, Ñetas. Ich aktywność zaznaczyła się szczególnie na dużych obszarach miejskich: w Madrycie, Barcelonie, Walencji i Murcji i innych, o czym mowa dalej. Do ich szeregów od lat trafiają często osoby pochodzące z Ekwadoru, Kolumbii, Dominikany, Puerto Rico, choć trzeba zara-

zem dodać, że w grupach sprawcami działań przestępczych są także rodowici Hiszpanie.

Luca Giliberti słusznie wskazuje, że fenomen istnienia gangów miejskich nie jest w Hiszpanii zjawiskiem nowym; tak np. w latach 60. i 70. XX w., a więc jeszcze w czasie trwania dyktatury gen. Franco oraz w okresie po tranzycji demokratycznej, na terenach aglomeracji miejskich pojawiały się bandy tworzone przez młodocianych przestępców, wywodzących się z dolnych szczebli drabiny stratyfikacji społecznej (Giliberti, 2014: 62). W dekadach lat 80. i 90. XX w. podkreślano z kolei fenomen tzw. plemion miejskich (*tribus urbanas*), przyciągających również młodzież z klasy średniej, z których część prezentowała postawy antysystemowe i kontestowała obowiązujące normy, a często wchodziła w kolizję z prawem (Feixa, Porzio, 2004: 12-19). Dla istnienia zbiorowości tego rodzaju konstytutywne znaczenie mają cztery zespolone ze sobą elementy (Martín, Martínez, Rosa, 2009: 129).

- warunki społeczno-ekonomiczne: wykluczenie społeczne, problemy materialne, trudności ze znalezieniem pracy, co w Hiszpanii dotyczy szczególnie osób młodych itp.;
- kwestie tożsamościowe: konstruowanie więzi w ramach grupy i poszukiwanie alternatywnych kanałów ekspresji potrzeb i pragnień;
- przesłanki osobiste: poszukiwanie autoidentyfikacji i autorytetu, podatność na uleganie wpływom;
- czynniki behawioralne – w sensie internalizacji i eksternalizacji norm wewnątrzgrupowych, także tych afirmujących stosowanie przemocy.

Wszystkie te uwarunkowania oddziałują na proces formowania się tożsamości członków gangów nie tylko z racji przynależności do nich; należy bowiem pamiętać o istotnych mechanizmach zachodzących w tym zakresie niejako *ex ante*. Na przebieg socjalizacji rzutują w tym zakresie interakcje podejmowane z rówieśnikami (znajomymi z dzielnicy), doświadczenia rodzinne oraz szkolne, a na dalszym etapie – również te wynikające z aktywności zarobkowej. Tak np. badania przeprowadzone wśród członków zbiorowości kryminalnej w Madrycie u schyłku pierwszej dekady XXI w. potwierdziły, że zarówno problemy szkolno-wychowawcze, połączone z przerwaniem edukacji na wczesnym etapie, oraz trudności z adaptacją do potrzeb rynku pracy sprzyjają postawom antysystemowym, a w konsekwencji akcesowi do subkultur młodzieżowych, a nierzadko również do środowisk przestępczych (Martín, Martínez, Rosa, 2009: 132). Szczególną wagę ma akcentowany już wpływ wzorców wyniesionych z domu, np. skłonności do stosowania przemocy. Zarówno w ramach tzw. rodzin dysfunkcyjnych, w których osoby młode doświadczają braku należytych starań wychowawczych oraz

deficytów emocjonalnych, jak też rodzin o modelu autorytarnym w sensie kontroli, stosowania kar itp., u wielu ludzi młodych rodzi się potrzeba poszukiwania oparcia i samorozwoju w kręgach środowisk rówieśników, grupujących się i realizujących różne formy aktywności w przestrzeni miejskiej.

Miejskie gangi charakteryzuje struktura hierarchiczna – bywa, że składają się one z mniejszych zbiorowości i mają charakter wyraźnie terytorialny, czego przykładem są przedmieścia Barcelony, uboższe osiedla czy dzielnice zamieszkiwane w dużej mierze przez imigrantów (barceloński Raval), gdzie wielu młodych ludzi – nie tylko zresztą wywodzących się ze środowisk imigranckich – doświadcza marginalizacji i społecznej ekskluzji, wcześniej przerywając edukację, mając się zajęć dorywczych, a czasami także podejmując aktywność o charakterze kryminalnym. Istotnym wyznacznikiem ich funkcjonowania jest antagonizm w stosunku do innych grup i praktyki rywalizacyjne. Gang Latin Kings jest szczególnie widoczny w Madrycie w rejonach Leganés, Entrevías, Vallecas, Móstoles, Fuenlabrada i Alcobendas (w parkach, obiektach sportowych, klubach nocnych); organizacja Ñetas – w okolicach Puente de Vallecas, zaś Dominican Don't Play – w dzielnicach Tetuán i Carabanchel.

Zawiązywanie więzi wewnątrzgrupowej wraz z towarzyszącym temu procesowi przywiązaniem terytorialnym może być interpretowane w kategoriach poszukiwania wspólnoty w sensie Toenniesowskiego *Gemeinschaft* (Pollini, 2005: 510). Omawiając zjawisko pojawienia się gangów latynoskich, nasuwa się odniesienie do teorii Alberta Cohena, analizującej subkulturę młodzieżową i wskazującej na znaczenie deprivacji statusu oraz wykluczenia w poszukiwaniu alternatywnych dróg rozwoju i kształtowania tożsamości, a także budowy więzi wewnątrzgrupowych (Cohen, 1955). Znamienne dla zbiorowości tego rodzaju zachowania dewiacyjne są w takim ujęciu konsekwencją postaw antynormatywnych oraz pochodną potrzeby przynależności do grupy, co zaspokaja – tak podkreślane w tej analizie – ważne potrzeby identyfikacyjne i afektywne. Należy dodać, że w funkcjonowaniu tychże grup istotną rolę spełnia warstwa symboliczna: wykreowany wizerunek (m.in. charakterystyczna luźna odzież, naszyjniki i łańcuchy, tatuaże), specyficzne słownictwo (swoisty styl gangsta), a czasem także rytuały inicjacyjne (Kosmyńka, 2020: 161-178). Ważnym elementem funkcjonowania gangów są pozostające często w sferze deklaratywnej wartości tworzące fundamenty ideowe istnienia tych formacji (np. w odniesieniu do Trinitarios: godność, duma, odwaga) oraz rygorystycznie egzekwowane wewnętrzne reguły normatywne, określające specyfikę tych środowisk. W ramach wszystkich wymienionych tu zbiorowości zaznaczają się wyraźnie przypisane poszczególnym ich członkom pozycje oraz role.

Nie sposób nie wspomnieć, że wśród mechanizmów określających sprawcze funkcje gangów w przestrzeni miejskiej istotna jest nie tylko sfera działań pozostających w bezpośrednim konflikcie z prawem. Wiele młodych osób, przystępując to tych zbiorowości, poszukuje akceptacji i bezpieczeństwa emocjonalnego w sensie zakotwiczenia w grupie pierwotnej, będącej w niektórych przypadkach substytutem rodziny. Jednocześnie akces ten rzutuje na więzi subiektywną i odzwierciedloną w sensie poziomu samoakceptacji, poszukiwania aprobaty i podziwu u innych, a zwłaszcza „znaczących innych”, którymi są w tym przypadku członkowie gangu, a zwłaszcza jego szefowie. Dennis Rodgers trafnie zauważa, że przynależność do takiej grupy oznacza przejście od stanu swoistej anonimowości do szansy na bycie zauważonym i docenionym, do bycia kimś ważnym także we własnych oczach (Rodgers, 1999: 3-4). Uczestnictwo w jej szeregach rodzi nadzieję na zaspokojenie potrzeby szacunku, co szczególnie dla osób młodych ma niebagatelne znaczenie. Jest to widoczne zwłaszcza w sytuacji braku alternatywnych kanałów autoidentyfikacji oraz niedostatków ofert instytucjonalnych, kierowanych do ludzi młodych, wywodzących się zresztą nie tylko z kręgów społeczności imigranckich.

Aktywność tych formacji zaznaczyła się przede wszystkim w dużych aglomeracjach miejskich, w tym zwłaszcza w Madrycie, Barcelonie, Sewilli, Walencji, Murcji, Valladolid, ale także w miastach średniej wielkości, takich jak Jaén czy Burgos. Grupa Latin Kings specjalizuje się głównie w handlu narkotykami oraz zabójstwach na zlecenie. Organizacja, w skład której wchodzi przede wszystkim imigranci z Ekwadoru, długo była uznawana za najbardziej aktywną i wyjątkowo brutalną (Sánchez de Rojas Díaz, 2018: 77). W Hiszpanii pojawiła się około roku 2002 i początkowo operowała w madryckiej dzielnicy Lavapiés. Wkrótce zaktywizowała się także w innych miastach – m.in. Barcelonie, Walencji i Murcji, Sewilli, Maladze.

Gang Trinitarios zawiązany został z kolei przez imigrantów z Dominikany w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych w Nowym Jorku, a jego członkowie są odpowiedzialni za przemyt narkotyków i nielegalny obrót bronią, zabójstwa, porwania, rozboje oraz napady. W Hiszpanii grupa pojawiła się w 2005 r. początkowo w okręgu stołecznym i tam zogniskowała działalność, jednak w miarę upływu lat zaznaczyła swoje wpływy także i na innych obszarach, m.in. na Balearach. Uznawana jest za jeden z najbardziej brutalnych gangów tego rodzaju (Sánchez de Rojas Díaz, 2018: 88). Konkurencyjny względem niego Dominican Don't Play, powstały w Nowym Jorku w dzielnicach Brooklyn i Bronx z inicjatywy dominikańskich imigrantów, ma podobny profil. Typowymi źródłami dochodu organizacji są: przemyt i dystrybucja narkotyków, napady, wymu-

szenia itd., a więc podobny proceder, jak w odniesieniu do grup wcześniej wspomnianych. Na zauważalną od 2012 r. aktywizację bandy dominikańskiej wpłynęło aresztowanie wielu członków Latin Kings. W drugiej dekadzie XXI w. oceniano, że gang ten, skupiający głównie osoby w wielu 13-30 lat, jest strukturą najlepiej zorganizowaną i podejmującą wielotorowe przedsięwzięcia kryminalne (Nuñez Castillo, 2021). Formacja Ñetas skupia z kolei imigrantów z Puerto Rico, stąd też jej symbolika nawiązuje do barw narodowych tego terytorium, choć w szeregach organizacji znajduje się też wielu Ekwadorczyków. Jej aktywność również koncentruje się w stolicy Hiszpanii.

Należy zaakcentować, że działalność przestępcza sensu stricto nie zawsze stanowi najważniejszą determinantę krystalizacji i funkcjonowania zbiorowości tego typu, choć oczywiście rozboje, sięganie po szerokie instrumentarium przemocy, handel narkotykami itp. są typowymi formami pozyskiwania środków materialnych, zwłaszcza że tworzące je osoby często zaliczyły pobyt w zakładach penitencjarnych (np. Ñetas – w więzieniach Puerto Rico, z kolei Trinitarios – w zakładach karnych w Nowym Jorku). Stosowane przez gangi formy przemocy niejednokrotnie mają charakter symboliczny; stanowią swoisty metajęzyk komunikacji oraz artykulacji potrzeb, a zarazem wpisują się w ukształtowany w świadomości zbiorowej wizerunek członka tego rodzaju grupy. Przemoc fizyczna jest najprostszą i najczęstszą metodą rozwiązywania konfliktów i formą ekspresji negatywnych emocji, co dobrze ilustrują słowa 18-letniego Dominikańczyka, mieszkającego w Barcelonie: „Jasne, że jedynym i pierwszym sposobem rozwiązywania problemów są pięści.” (Giliberti, 2014: 72, tłum własne). Bez wątpienia tego typu postawy są także pochodną określonego wizerunku męskości – konstruktu macho, w którym agresja i gwałtowne reakcje siłowe są postrzegane jako cechy charakteryzujące prawdziwego mężczyznę i korzystnie określające jego status w grupie.

Na początku drugiej dekady XXI w. szacowano, że np. na terenie Barcelony i jej przedmieść działało dziesięć zbiorowości przestępczych tego rodzaju. W ich skład wchodziło nie tylko Latinoamerykanie, ale również Hiszpanie (5-10% członków) czy przedstawiciele innych społeczności, m.in. Marokańczycy, Pakistańczycy, także Ukraińcy (10-20%) (Giliberti, 2014: 68). Oczywiście należy mieć świadomość, że czynnik pochodzenia odgrywa istotną rolę w budowaniu więzi wewnątrzgrupowych, stąd też zaznacza się wyraźny podział na gangi grupujące głównie osoby wywodzące się z danego państwa. Tak np. organizacje Latin King i Ñetas skupiają przeważnie (w ok. 80%) młodych Ekwadorczyków, z kolei w skład Dominicans Don't Play i Trinitarios, jak wspomniano wyżej, wchodzi głównie imigranci z Dominikany. W zdecydowanej większości są to

mężczyźni w wieku 15–29 lat, choć zdarza się, że w szeregach tych grup znajdują się też osoby młodsze.

Rozwój elektroniki i związanych z nią mediów ogromnie ułatwił organizację i funkcjonowanie grup gangsterskich (podobnie zresztą jak terrorystycznych). Szybki dostęp do przestrzeni wirtualnej, a szczególnie do portali społecznościowych, umożliwia utrzymywanie stałych interakcji. Przyczyniają się one nie tylko do skuteczności akcji, ale i cementują poczucie wspólnoty. Decyzje podjęte w cyberprzestrzeni znajdują kontinuum behawioralne w świecie realnym (Roman et al., 2012).

Na przestrzeni ostatnich lat w licznych hiszpańskich doniesieniach medialnych i raportach dotyczących stanu bezpieczeństwa zwracano uwagę na niepokojące zjawisko zagospodarowywania przestrzeni miejskiej przez gangi latynoskie, często wzajemnie skonfliktowane i stosujące przemoc. Wyrazem tych antagonizmów były starcia między gangami Latin Kings i Ñetas, mające niejednokrotnie miejsce na ulicach Madrytu i Barcelony, m.in. w 2012 r. Przykłady przejawów agresji można by zresztą mnożyć. W 2010 r. dwóch młodych Latynosów zostało skazanych za zabójstwo członka konkurencyjnego gangu na terenie Walencji. Tak np. wiosną 2011 r. oceniano, że w samej tylko Walencji istniało aż osiem rywalizujących ze sobą grup (Detectan hasta 8..., 2011). Kilku ich członków zatrzymano i postawiono im zarzuty rozbojów przy użyciu broni palnej oraz białej, a także handlu narkotykami. Na początku drugiej dekady XXI w. zidentyfikowano na terenie Barcelony członków jednej z najgroźniejszych latynoamerykańskich organizacji przestępczych, la Mara Salvatrucha. W trakcie konfliktów z przedstawicielami innego gangu – Latin Kings – dochodziło do brutalnych walk, usiłowania zabójstw itp. (Alertan de que la actividad..., 2011). W marcu 2016 r. w rejonie Puerta del Sol w Madrycie miało miejsce poważne starcie między członkami Trinitarios i Dominican Don't Play. Wedle raportów policji z drugiej dekady XXI w., w Hiszpanii zaobserwowano tendencję aktywizacji latynoamerykańskich gangów, złożonych z osób młodych, które często wchodziły w konflikty z prawem i wykazywały postawy kontestujące obowiązujące normy społeczne (La policía alerta..., 2010). Doniesienia wskazują na nasilenie aktów przemocy, której sprawcami są osoby należące do tych zbiorowości.

W zbiorowej publikacji *Graffitis y bandas latinas* (Graffiti i latynoskie bandy), będącej szczególnie interesującym opracowaniem dotyczącym analizowanego problemu, jej autorzy (psychologowie społeczni, eksperci policyjni) zwracają uwagę na mechanizmy rzutujące na pojawienie się tego wyzwania, z którym borykać się muszą hiszpańskie miasta. Wśród nich wymieniają skutki emigracji w sensie oddziaływania na strukturę rodziny i więzi międzypokole-

niowe¹. Znaczna część imigrantów wychowuje się w rodzinach niepełnych, często bez ojca, a zarazem doświadcza problemów materialnych oraz marginalizacji. Dotyczy to także osób wywodzących się ze środowisk migracyjnych, które przyszły na świat już na Półwyspie Iberyjskim, ale dorastały w rozbitych rodzinach i zmagaly się z problemami ekonomicznymi. Bywają one łatwo pozyskiwane przez gangi – tak np. dzieci poniżej 14. roku życia (cezura wiekowa, która wedle hiszpańskiego prawa pozwala pociągnąć do odpowiedzialności) są często wykorzystywane w procesie transportu narkotyków. Według badań zamieszczonych we wspomnianej publikacji, około jednej trzeciej młodych imigrantów latynoskich aż sześć godzin dziennie spędza samotnie, co wyzwała potrzebę znalezienia oparcia w rówieśnikach oraz poszukiwania zbiorowości zastępujących rodzinę (*Graffitis y bandas latinas*, 2010).

Poczucie przynależności ugruntowywane jest przez akcentowaną w tej analizie warstwę symboliczną: mające istotne znaczenie w pejzażu miejskim graffiti, tatuaże i inne charakterystyczne elementy wizerunku zewnętrznego, określony sposób komunikowania się z otoczeniem, a nierzadko również aktywność o charakterze kryminalnym. Tak np. znamionami dla Latin Kings kolorami są żółty i czarny, dla Ñetas czarny i czerwony, typowymi motywami image'u członków Dominicans Don't Play są z kolei niebieski i czerwony. Określone barwy i inne elementy tego rodzaju spełniają ważną rolę identyfikacyjną, a zarazem komunikacyjną. Na graffiti tworzonych przez Latin Kings często pojawia się korona z pięcioma kropkami, symbolizującymi deklaratywnie afirmowane przez grupę wartości: miłość, prawość, szacunek, posłuszeństwo i poświęcenie.

W niektórych analizach akcentowane jest również zjawisko stygmatyzacji społecznej (Giliberti, 2014: 62), dotyczącej zbiorowości (post)imigracyjne, których przedstawiciele bywają podejrzewani o skłonność do wchodzenia w konflikt z prawem, a nierzadko także przynależność do sieci zorganizowanej przestępczości (Latynosi, Afrykańczycy, Marokańczycy) czy o ekstremizm salaficki (muzułmanie). Choć trudno uznać postawy antyimigranckie za dominujące w hiszpańskim społeczeństwie, niemniej zaznaczają się one wyraźnie, czego wyrazem są sukcesy radykalnej prawicy – partii Vox, która inkorporowała te idee do swojego dyskursu, stygmatyzując społeczność imigranckie i bardzo redukcjonistycznie i selektywnie podchodząc do problemu przestępczości (Kosmyńka, 2021: 87-101).

¹ Por. np. K. Golemo (2017). Nowi Katalończycy. Tożsamość i integracja społeczno-kulturowa dzieci imigrantów w Barcelonie. *Pogranicze. Studia Społeczne*, tom XXIX.

Badania przytoczone przez Victora Climenta Sanjuana i Mirian Montaner Goetzenberger wskazują, że, wbrew obiegowym opiniom, społeczeństwo Hiszpanii nie wyróżnia się na tle innych państw europejskich jako znacznie bardziej otwarte i tolerancyjne (Sanjuan, Montaner, Goetzenberger, 2020: 918). W badaniu przeprowadzonym przez European Social Survey (ESS) zapytano, czy obecność imigrantów wpływa na poprawę lub pogorszenie sytuacji w kraju; wzbogaca kraj kulturowo; poprawia czy pogarsza jego sytuację gospodarczą (wzrost liczby odpowiedzi w skali 0–10). Jakkolwiek stosunek do imigrantów nie zawsze jest wprost proporcjonalny do poziomu poparcia dla partii natywistycznych, to jednak pojawienie się w ich narracji elementów dyskursywnych, nawiązujących do tej kwestii i rezonujących społecznie, może przyczynić się do instytucjonalizacji tych nurtów. Nie brak też doniesień o ksenofobicznych i rasistowskich postawach przedstawicieli organów ścigania w stosunku do zatrzymanych bądź przesłuchiwanymi przedstawicieli społeczności imigracyjnych (Kazyrytski, 2016: 8). Warto nawiązać w tym kontekście do rozwijanej m.in. przez Howarda Beckera teorii etykietowania, w myśl której tożsamość dewiacyjną w większym stopniu warunkuje nadanie przez społeczeństwo „etykiety” niż dewiacyjne motywacje i zachowania (Becker, 1963; Giddens, 2008: 231). W analizowanych przypadkach bardzo często to właśnie społeczna stygmatyzacja i stereotypy wzmacniają, a niekiedy wyzwalają, skłonność do wchodzenia w kolizję z prawem oraz identyfikację z gangiem.

Reakcje władz i innych instytucji na problem gangów

Istnienie grup przestępczych tego typu, uwikłanych w proceder obrotu substancjami psychoaktywnymi, roboje, kradzieże i inne działania kryminalne, wymusza zdecydowane reakcje władz. Znajdują one wyraz w realizowanych na przestrzeni ostatnich lat operacjach organów ścigania, wymierzonych w gangi latynoskie; przykłady tych akcji są poniżej. Egzemplifikacją działań tego typu była przeprowadzona w 2006 r. w Madrycie przez formację Guardia Civil operacja *Pañuelo*, w wyniku której zatrzymano kilkunastu członków grupy Latin Kings. Warto dodać, że do 2004 r. w strukturach organów ścigania brakowało komórek specjalizujących się w walce z gangami latynoamerykańskimi. Przełom w ich zwalczaniu przyniosło dopiero powołanie Centralnej Jednostki do Walki z Grupami Przestępczymi (Unidad Central de Bandas Criminales). Do połowy drugiej dekady XXI w. w okręgu stołecznym zrealizowano ogółem blisko dziewięćdziesiąt operacji policyjnych, w wyniku których aresztowano prawie 200 członków latynoskich gangów (Kazyrytski, 2016: 15).

Władze Katalonii opracowały kilkupłaszczyznowy system zapobiegania przemocy i działaniom przestępczym ze strony gangów, oparty na trzech filarach: prewencji, interwencji i supresji. Obejmuje on m.in.: pomoc dla osób pragnących opuścić szeregi tych formacji, ich infiltrację przez informatorów policyjnych, zindywidualizowane projekty adresowane do byłych członków grup, niwelowanie antagonizmów międzygrupowych, wczesne reagowanie na etapie przygotowań do planowanych akcji o charakterze przestępczym (Kazyrytski, 2016: 9). Efekty tej strategii są widoczne. W marcu 2014 r. na terenie Katalonii udało się zatrzymać głównych przywódców Latin Kings. W Barcelonie, w samym tylko 2015 r. zatrzymano 29 osób należących również do tej organizacji, którym postawiono zarzuty przynależności do organizacji przestępczej, handlu narkotykami, rozbojów itp. Aktywizacja tych gangów skłoniła władze stolicy Katalonii do wdrożenia zdecydowanych środków zaradczych. Tak np., na terenie Barcelony w latach 2012-2015 r. zredukowano liczebność gangów z ok. 3600 do 1500 osób (Sánchez de Rojas Díaz, 2018: 102 i 105-106). W lutym 2016 r. w Villaverde, w wyniku operacji wymierzonej w gangi, policja zatrzymała jedenastu członków Dominican Don't Play. Podobnych działań organów ścigania było i jest oczywiście więcej. Po kolejnym starciu gangów na ulicach Madrytu na jesieni 2019 r. policja aresztowała dziewięć osób, w tym kilkoro nieletnich, władze zaś zapowiedziały przeznaczenie ok. 1,6 mln. euro na system monitoringu w rejonach Tetuán i Puente de Vallecas (Balseiro, 2019).

Wypada zaznaczyć, że w wyniku kompleksowych przedsięwzięć udało się w ostatnim czasie na terenie hiszpańskich miast ograniczyć aktywność Latin Kings i innych grup, jednak sukcesy te nie oznaczają usunięcia czynników odpowiedzialnych za krystalizację subkultur przestępczych. Ta grupa i inne gangi nadal operują w hiszpańskich miastach, o czym świadczą m.in. dane z 2018 r. z Madrytu, z których wynika, że pomimo wzrostu zatrzymań aż o 35% w stosunku do roku poprzedniego, nie maleje skala procederu przestępczego, za który odpowiedzialność ponoszą te organizacje (Álvarez, 2018).

Obok twardych instrumentów walki z przestępczością, stosowanych przez organy ścigania, nie sposób nie wspomnieć o programach inkluzji społecznej, rozwijanych przez władze lokalne, a także organizacje pozarządowe w celu wypracowania skutecznych alternatyw zniechęcających młodzież do wchodzenia w środowisko przestępcze. Są one szczególnie ważne i potrzebne, gdyż koncentrują się na przyczynach i przesłankach, skłaniających młodych ludzi do wejścia do środowisk przestępczych. Część z tych inicjatyw zmierza również w kierunku demitologizowania subkultury gangu. W projekty te są zaangażowane instytucje edukacyjne i kulturalne, choć ocena efektywności tych działań bywa różna.

Niektóre z nich – jak np. implementowany w Barcelonie w 2010 r. projekt „Precz z bandami” (*Bandas fuera!*), spotkały się z krytyką z powodu zbyt dużego nacisku na stygmatyzację tych grup bez odpowiednich starań, zawierających przekaz pozytywny, który by wskazywał i promował alternatywne ścieżki inkluzji (Rodríguez Menés, 2012: 61).

W hiszpańskich miastach wprowadzane są jednocześnie określone strategie prewencyjne; ich celem jest ograniczenie przemocy, której sprawcami są osoby nastoletnie, należące często do wskazywanych w tej analizie zbiorowości. Spośród nich warto wyróżnić ogłoszony jesienią 2018 r. projekt władz Madrytu, obejmujący wsparcie dla młodzieży w dzielnicach szczególnie mocno dotkniętych obecnością i oddziaływaniem gangów: Tetuán, Ciudad Lineal, Puente de Vallecas, Usera, Villaverde, Carabanchel i Latina. Do wdrożenia projektu inkluzji społecznej zaangażowani zostali edukatorzy, pracownicy socjalni, psychologowie. Dodajmy, że programy te obejmują też wysiłki resocjalizacyjne, skierowane do osób mających już przeszłość kryminalną i doświadczenie pobytu w zakładach penitencjarnych. Jeden z nich, noszący nazwę Wsparcie Społeczno-Edukacyjne i Zawodowe (Aspa – Apoyo Socioeducativo y Prelaboral), od 2010 r. objął aż 827 byłych członków gangów w wieku 14-19 lat (*Programa de Apoyo Socioeducativo...*, bd.).

W ostatnich latach władze miast oraz inne instytucje i organizacje pozarządowe wprowadziły w szeregu hiszpańskich również inne oferty edukacyjne, skierowane do osób młodych, w tym także imigrantów, zmierzające w kierunku odwrócenia ich uwagi od możliwości akcesu do grup przestępczych. Egzemplifikację tych poczynań stanowią programy wdrażane m.in. przez Fundację Balía (<https://fundacionbalia.org/>), której edukatorzy (psychologowie, pedagogowie, pracownicy socjalni) realizują projekty skierowane do tzw. trudnej młodzieży w Madrycie, Guadalajarze, Sewilli. U schyłku 2019 r. organizacja ta zatrudniała aż 120 specjalistów, którzy pracowali z ok. 6100 osobami o różnej narodowości (*Educación para prevenir...*, 2019). Fundacja ta koncentruje się na podejmowaniu inicjatyw w dzielnicach szczególnie newralgicznych pod względem marginalizacji, kryminalizacji biedy i innych wyzwań, skłaniających w wielu wypadkach osoby młode do wejścia w środowiska przestępcze. Tak np., na terenie Madrytu jej działania są realizowane w dzielnicach Tetuán i Latina, z kolei w Guadalajarze w rejonie Amate de Sevilla, gdzie wysoki jest poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego.

Stąd też, nie bez zasadności, pojawiają się analizy mówiące o kryminalizacji biedy jako o ważnym mechanizmie rzutującym na rozwój przestępczości, a tym także pojawienie się latynoskich gangów (Nuñez Castillo, 2021: 2). Pisząc o tym problemie trzeba pamiętać, jak poważnym wyzwaniem jest wysoki

wskaźnik bezrobocia, dotyczącego w Hiszpanii osoby młode (na początku 2021 r. na poziomie ponad 40%) (La tasa de paro juvenil sube casi 10 puntos en 2020..., 2021), co staje się czynnikiem skłaniającym niektórych młodocianych do wchodzenia w kolizję z prawem. Programy implementowane przez Fundację Balía obejmują nie tylko wskazywanie alternatywnych ofert oraz propozycji edukacyjnych i rekreacyjnych (np. sport, taniec), ale także uwzględniają znaczenie oddziaływania psychologicznego w sensie zaspokajania potrzeb afektywnych, budowy zaufania, odpowiedzialności i bezpieczeństwa emocjonalnego. Z pewnością implementowanie tego typu inicjatyw, jakkolwiek nie rozwiązuje problemu istnienia gangów, stwarza szansę ograniczenia skali wpływów środowisk przestępczych na młodych ludzi.

Podsumowanie

Jak wykazano, również hiszpańskie miasta zmagają się z problemem istnienia gangów ulicznych, w szeregach których znajdują się osoby młode, borykające się z trudnościami społeczno-ekonomicznymi oraz poszukujące przynależności i fundamentów autoidentyfikacji. Na te aspekty zwraca uwagę wielu autorów (Kazyrytski, 2016: 8). Kierująca jednym z ośrodków Aspa Mirabel Nieto przestrzega, że członkowie gangów doświadczyli negatywnych skutków procesu migracyjnego, takich jak m.in. rozłąka z rodziną i przyjaciółmi. Po przybyciu do Hiszpanii poszukują oparcia w grupie i uznania, toteż akomodują się w strukturach gangów, co skutkuje internalizacją wzorców przemocowych (Álvares, 2018). Latin Kings, Trinitarios i Dominican Don't Play i Ñetas to oczywiście nie wszystkie formacje przestępcze tego typu, jednak z uwagi na ich znaczenie one właśnie zostały wybrane jako egzemplifikacja zagrożeń dla bezpieczeństwa publicznego w hiszpańskich miastach.

Na pojawienie się tego problemu w Hiszpanii wpłynęły procesy migracyjne, rzutujące na wzrost populacji oraz zmianę struktury demograficznej ośrodków miejskich. Wspomniane wyżej przesłanki społeczne i ekonomiczne okazały się być impulsami skłaniającymi część młodych osób do zachowań niezgodnych z prawem i do stosowania przemocy. Należy pamiętać, że w szeregach gangów znajdują się nie tylko Latynoamerykanie i inni imigranci i że jest to jedna z wielu form aktywności przestępczej, z którą borykają się władze tego państwa. Zwalczanie wyzwań generowanych przez omawiane środowiska przestępcze, jest zadaniem niezwykle ważnym i potrzebnym, nie należy jednak zapominać o potrzebie analizy kwestii strukturalnych, określających istotę problemu. Na ten aspekt zwraca uwagę wielu socjologów, m.in. Barbara Scandrogilo, która pisze o konieczności kreowa-

nia przestrzeni integracji społecznej, potrzebie opracowania ofert adresowanych do młodzieży doświadczającej deficytów afektywnych (Sánchez de Rojas Díaz, 2018: 103; Kazirytski, 2016: 14). Koncentrowanie się na rozwijaniu instrumentów punitywnych nie rozwiązuje problemu; jest wymierzone tak naprawdę w jego skutki, a nie w źródła. Częstokroć, co wspomniano, osoby trafiające do gangów same były ofiarami przemocy i nadużyć, wychowywały się w niepełnych rodzinach i zmagaly z uczuciem permanentnego braku stabilizacji. Uczona ta wskazuje na negatywne efekty polityki represji; rola resocjalizacyjna więzień pozostawia wiele do życzenia, a dodatkowo pobyt w zakładzie penitencjarnym przyczynia się nierzadko – paradoksalnie – do większej identyfikacji z gangiem i przez ten pryzmat dookreślenia własnej tożsamości. Postrzeganie zaostrzenia kar jako panaceum na problem drobnej i zorganizowanej przestępczości okazało się błędem, o czym świadczą doświadczenia państw Ameryki Środkowej (Carranza, 2006: 241). Rozbudowa instrumentów represyjnych stanowiła konsekwencję realizowanej przez wiele rządów regionu strategii „twardej ręki” w walce z przestępczością zorganizowaną, którą – z uwagi na jej selektywność, wysokie wskaźniki korupcji i uwikłania w działalność kryminalną przedstawicieli organów ścigania oraz widoczną w tak wielu obszarach dysfunkcyjność państwa – trudno uznać za efektywną. Doświadczenia Hiszpanii i innych państw Starego Kontynentu są co prawda inne, ale warto mieć stale na uwadze konieczność kompleksowego łączenia wielotorowych inicjatyw, stanowiących odpowiedź na zagrożenia ze strony gangów ulicznych.

Stąd też skierowane do osób młodych projekty inkluzji, realizowane przez różne instytucje i organizacje (np. przez wspomnianą Fundację Balía), wydają się właściwym kierunkiem inicjatyw mających na celu redukcję przesłanek do akcesu do gangów. Zadaniem niezwyklej wagi jest wypracowanie alternatywnych ofert rozwoju nie tylko na płaszczyźnie ekonomicznej czy edukacyjnej, ale również w sensie oparcia emocjonalnego w przyjaznym środowisku społecznym. Efektywność tego typu projektów może zaowocować nie tylko poprawą stanu bezpieczeństwa w hiszpańskich miastach, ale także przyczynić się do skuteczniejszej integracji osób wywodzących się z różnych zakątków świata i tworzących wielokulturowy pejzaż współczesnej Hiszpanii.

Bibliografía

- Alertan de que la actividad de las bandas latinas en Barcelona es más violenta y agresiva (2011, 19 de enero). *20minutos.es*. <https://www.20minutos.es/noticia/932571/0/bandas/latinas/violenta>
- Álvarez, M. J. (2018, 11 de noviembre). Madrid reforzará el plan contra la violencia de las bandas latinas. *ABC*.
- Balseiro, A. (2019, 11 de noviembre). Las bandas latinas, la nueva amenaza a la seguridad de las grandes ciudades. *La Voz de Galicia*.
- Becker, H. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press of Glencoe.
- Bismarck Castro Ortiz, D. (2013). Las bandas juveniles en España (origen y evolución). *La Razón Histórica. Revista hispanoamericana de Historia de las Ideas*, no. 22.
- Carranza, M. (2006). Del asistencialismo a la incidencia y el cabildeo: las diversas respuestas de la sociedad civil organizada al fenómeno de las pandillas en Honduras. W: J. M. Cruz (red.), *Maras y pandillas en Centroamérica. Las respuestas de la sociedad civil organizada*, Vol. IV, El Salvador: UCA Editores.
- Climent Sanjuan, V., Montaner Goetzenberger, M. (2020, junio). Los partidos populistas de extrema derecha en España: Un análisis sociológico comparado. *Izquierdas*, 49.
- Cohen, A. (2000). *Delinquent Boys: The Culture of Gang*, Free Press, New York 1955.
- Crime and Deviance: Essays and Innovations of Edwin M. Lemert*, Ch. C. Lemert, M. F. Winter, (red.), Rowman & Littlefield, Lanham.
- Detectan hasta 8 bandas latinas en Valencia (2011, 29 de abril). *20minutos.es*. <https://www.20minutos.es/noticia/1034753/0/bandas/latinas/valencia/>
- Educación para prevenir que los adolescentes entren en las bandas violentas (2019, 29 de diciembre). *Efe*. <https://www.efe.com/efe/america/sociedad/educar-para-prevenir-que-los-adolescentes-entren-en-las-bandas-violentas/20000013-4140716>
- La tasa de paro juvenil sube casi 10 puntos en 2020, hasta el 40,1%, con 109.600 jóvenes más en desempleo (2021, 21 de enero). *Europapress*, <https://www.europapress.es/economia/laboral-00346/noticia-tasa-paro-juvenil-sube-casi-10-puntos-2020-401-109600-jovenes-mas-desempleo-20210128094957.html>
- Feixa, C., Porzio, L. (2004). Los estudios sobre culturas juveniles en España (1960-2033). *Estudios de Juventud*, no. 64.
- García Bravo, R. (2013). *Maras en Centroamérica y en México (Costa Rica, Guatemala, Honduras, Nicaragua, Panamá, El Salvador)*. Madrid: Comisión Española de Ayuda al Refugiado.
- Giddens, A. (2008). *Sociología*. PWN, Warszawa.

- Giliberti, L. (2014, octubre-diciembre). ¿Bandas latinas en España? Grupos juveniles de origen inmigrante, estigmas y síntomas. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, no. 148.
- Graffitis y bandas latinas* (2010). Asociación de Jefes y Mandos de la Policía Local-Comunidad Valenciana, MAD, Madrid.
- El mapa de las bandas latinas en España* (bd). https://www.antena3.com/noticias/sociedad/mapa-bandas-latinas-espana_201910015d9317490cf2fd6bd0f58455.html
- Kazyrytski, L. (2016). Las bandas callejeras latinoamericanas en España y el giro punitivo en el tratamiento de su problemática. *InDret*, 2.
- Klein, M., Weerman, F., Thornberry, T. (2006). Gang Street Violence in Europe. *European Journal of Criminology*, 3(4).
- Kosmyńska, S. (2020). *Importancia de los rituales de iniciación y de los tatuajes en las maras y pandillas centroamericanas*. W: *Kulty, rytuały, wierzenia w Ameryce Łacińskiej*, „Sztuka Ameryki Łacińskiej”, nr 10.
- Kosmyńska, S. (2021). “Uczyńmy Hiszpanię wielką”. Partia Vox jako krystalizacja radykalnej prawicy na Półwyspie Iberyjskim. *Przegląd Politologiczny*, nr 1.
- La Policía alerta del “significativo aumento” de las bandas latinas en España* (2010, 14 de junio). *20minutos.es*. <https://www.20minutos.es/noticia/736645/0/bandas/latinas/espana/>
- Martín, M. J., Martínez, J. M., Rosa, A. (2009). Las bandas juveniles violentas de Madrid: su socialización y aculturación. *Salud Pública*, 26(2).
- Medina, J., Mateu-Gelabert, P. (octubre de 2007). *Maras y pandillas, comunidad y policía en Centroamérica*. *Hallazgos de un estudio integral*, DEMOSCOPIA S.A.
- Núñez Castillo K. (2019). *El poder, la violencia y la simbología de las denominadas “bandas latinas” en España*, https://www.researchgate.net/publication/335911191_El_poder_la_violencia_y_la_simbologia_en_las_denominadas_bandas_latinas_en_Espana
- Pollini, G. (November 2005). Elements of a Theory of Place Attachment and Socio-Territorial Belonging. *International Review of Sociology*, 15(3).
- Rodgers, D. (1999). *Youth Gangs and Violence in Latin America and the Caribbean: a Literature Survey*, Latin America and Caribbean Region Sustainable Development Working Paper no. 4.
- Rodríguez González del Real, C. (2010). *Grupos juveniles de carácter violento: estrategias de intervención*, [w:] *Bandas latinas y maras*, Agencia de la Comunidad de Madrid para la Reeducación y Reinserción del Menor Infractor, Madrid.
- Rodríguez Menés, J. (2012). Desigualdades sociales, justicia y riqueza. W: G. de Castro, M. Casales (red.), *Cambio social y cooperación en el siglo XXI*, Universitat de Barcelona, Barcelona.

Programa de Apoyo Socioeducativo y Prelaboral para Adolescentes (bd). Portal web del Ayuntamiento de Madrid. <https://www.madrid.es/portales/munimadrid/es/>

Roman, C. C., Cahill, M., Lachman, P., Lowry, S., Orosco, C., McCarty, Ch., Denver, M., Pedroza, J. (2012, February). *Social Networks, Delinquency, and Gang Membership: Using a Neighborhood Framework to Examine the Influence on Network Composition and Structure in al Latino Community*. The Urban Insitute, Washington.

Sánchez de Rojas Díaz, E. (2018). El problema de las «maras» y bandas latinas en España. *Cuadernos de Estrategia*, no. 198.

Nota o Autorze

Dr hab. Stanisław Kosmyńka – prof. UŁ, Katedra Studiów Latinoamerykańskich i Porównawczych, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych UŁ. Autor monografii *Od Boga do terroru. Rola religii w ideologii dżihadyzmu na przykładzie organizacji Al-Kaida* (2012); *Święta wojna w Al-Andalus. Przeobrażenia aktywności dżihadystycznych komórek terrorystycznych w Hiszpanii w latach 1995–2012* (2015). W kręgu jego zainteresowań naukowo-badawczych pozostają zagadnienia dotyczące bezpieczeństwa i przestępczości w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach, jak również mechanizmów terroryzmu dżihadystycznego oraz procesów radykalizacji salafickiej przedstawicieli muzułmańskich społeczności w Hiszpanii. Problematyka ta jest obecna również w licznych artykułach S. Kosmyńki publikowanych w czasopiśmie specjalistycznych. W latach 2009-2014 prowadził gościnne wykłady w Hiszpanii na uniwersytetach w Granadzie, Santiago de Compostela, La Lagunie i Vic.